

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 01 | pp. 112-117 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

MINTAQADA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI

Saparov Ismat Chorshanbiyevich
 Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch
 davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada mintaqada kambag'allikni qisqartirishning nazariy-uslubiy asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Kambag'allik tushunchasining iqtisodiy mazmuni, uning shakllanish omillari va mintaqaviy xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, kambag'allikni kamaytirishga qaratilgan asosiy nazariy yondashuvlar, ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlar hamda ularni mintaqaviy rivojlanish siyosatida qo'llash imkoniyatlari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari mintaqaviy ijtimoiy siyosatni takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Аннотация. В данной статье научно анализируются теоретико-методологические основы сокращения бедности в регионе. Раскрывается экономическое содержание понятия бедности, факторы её формирования и региональные особенности. Также обосновываются основные теоретические подходы и социально-экономические механизмы, направленные на снижение бедности, а также возможности их применения в региональной политике развития. Результаты исследования имеют важное значение для совершенствования региональной социальной политики.

Abstract. This article provides a scientific analysis of the theoretical and methodological foundations for reducing poverty at the regional level. The economic essence of the concept of poverty, the factors influencing its formation, and regional specificities are examined. In addition, the main theoretical approaches and socio-economic mechanisms aimed at poverty reduction, as well as the possibilities of their application in regional development policy, are substantiated. The research findings are of significant importance for improving regional social policy.

Kalit so'zlar: kambag'allik, mintaqaviy rivojlanish, ijtimoiy siyosat, daromadlar tengsizligi, bandlik, inson kapitali, ijtimoiy himoya, iqtisodiy o'sish, barqaror rivojlanish, mintaqaviy siyosat

Ключевые слова: бедность, региональное развитие, социальная политика, неравенство доходов, занятость, человеческий капитал, социальная защита, экономический рост, устойчивое развитие, региональная политика

Keywords: poverty, regional development, social policy, income inequality, employment, human capital, social protection, economic growth, sustainable development, regional policy

Kirish

Kambag'allikni qisqartirish masalasi mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda kambag'allik tushunchasi faqat daromad yetishmasligi bilan emas, balki bandlik imkoniyatlari, ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoyaga kirish darajasining cheklanganligi bilan ham izohlanmoqda [1]. Mintaqalar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlar, daromadlar tengsizligi va

mehnat bozori rivojlanishidagi farqlar kambag'allikning chuqurlashishiga olib keladi [2]. Shu bois, mintaqada kambag'allikni qisqartirishning nazariy-uslubiy asoslarini shakllantirish barqaror rivojlanish, inson kapitalini rivojlantirish va samarali ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi [3].

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Mintaqaviy kambag'allikni qisqartirish masalasi iqtisodiy nazariya va siyosatda turli yondashuvlar orqali o'rganilgan. A.Senning "Erkinlik sifatida rivojlanish" asarida kambag'allik faqat daromad yetishmasligi sifatida emas, balki insonning asosiy imkoniyatlari va erkinliklarining cheklanishi sifatida talqin qilinadi [1]. A.Senning fikricha, mintaqaviy rivojlanishda inson kapitalini rivojlantirish, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarini yaxshilash eng samarali choralar hisoblanadi.

Jahon bankining "Kambag'allik va umumiy farovonlik" hisobotida kambag'allikni qisqartirish iqtisodiy o'sish va bandlikni oshirish bilan chambarchas bog'liq ekanligi ta'kidlanadi [2]. Hisobotga ko'ra, daromadlar tengsizligi yuqori bo'lgan hududlarda iqtisodiy o'sishning kambag'allikni kamaytirishga ta'siri cheklangan, shu bois hududiy siyosatga alohida e'tibor qaratish zarur.

BMTning Taraqqiyot Dasturining "Inson taraqqiyoti hisobot" asarida kambag'allik ko'p o'lchovli tushuncha sifatida tahlil qilinadi [3]. Hisobotda ijtimoiy himoya, ta'lim sifati va institutsional imkoniyatlarning mintaqaviy farqlarni kamaytirishdagi roli alohida ko'rsatilgan.

R.Kanbur va L.Squirening "Kambag'allik haqida fikrlashning evolyutsiyasi" asarida kambag'allik, tengsizlik va iqtisodiy siyosat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilinadi [5]. Mualliflar mintaqaviy siyosatni umumiy makroiqtisodiy choralar bilan birgalikda hududiy xususiyatlarni inobatga olgan holda shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi.

J.Stiglitzning "Tengsizlik narxi" asarida kambag'allikni qisqartirishda davlatning faol roli, institutsional islohotlar va ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi asosiy shart ekanligi ko'rsatiladi [6]. Unga ko'ra, bozor mexanizmlari mintaqaviy kambag'allikni to'liq hal qila olmaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolada mintaqada kambag'allikni qisqartirishning nazariy-uslubiy asoslarini o'rganish uchun kompleks tadqiqot metodologiyasi qo'llanildi. Tadqiqotda analitik va solishtirma tahlil, hujjatli va statistik ma'lumotlarni o'rganish, shuningdek, hududiy siyosat tajribalarini solishtirish metodlari birlashtirildi. Nazariy yondashuvlar asosida kambag'allikning ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlari va barqaror rivojlanish bilan bog'liqligi tahlil qilindi. Bundan tashqari, xalqaro va mahalliy adabiyotlar, hisobotlar va statistik ma'lumotlar bazasi tadqiqotning asosiy empirik manbai sifatida ishlatildi. Bu metodologiya mintaqaviy siyosatni shakllantirishda ilmiy asos yaratishga imkon beradi.

Tahlil va natijalar

Kambag'allik tushunchasi qadimiy davrlardan jamiyatlarda mavjud bo'lgan ijtimoiy muammolarni ifodalash uchun shakllangan. Dastlab, kambag'allik asosan diniy yondashuvlar kontekstida talqin qilinar edi. Masalan, Yevropada o'rta asrlarda kambag'allarni himoya qilish va ularga moddiy yordam ko'rsatish masalalari cherkov va mahalliy jamiyatlar tomonidan boshqarilgan. Shu davrda kambag'allik tushunchasi faqat

moddiy yetishmovchilik bilan cheklangan bo'lib, ijtimoiy va iqtisodiy tizimlar bilan uzviy bog'lanmagan.

XVIII–XIX asrlarda esa iqtisodchilar kambag'allikni daromad yetishmovchiligi yoki "minimal hayotiy ehtiyojlarni qondirish darajasi" orqali baholashni taklif qildilar. Adam Smit va Keyns kabi klassik iqtisodchilar kambag'allikni ijtimoiy barqarorlik va ishlab chiqarish bilan bog'ladilar. Bu yondashuv kambag'allikni asosan moddiy resurslar yetishmasligi nuqtai nazaridan ko'rib chiqardi.

So'nggi o'n yilliklarda kambag'allik tushunchasi ko'p o'lchovli yondashuv bilan kengaytirildi. Amartya Senning "farovonlik va imkoniyatlar" kontseptsiyasiga ko'ra, kambag'allikni faqat daromad bilan emas, balki shaxsning hayotiy imkoniyatlari, sog'liq, ta'lim va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish bilan o'lchash zarur. Shu asosda zamonaviy ko'p o'lchovli ko'rsatkichlar, xususan, Ko'p O'lchovli Qashshoqlik Indeksi (MPI) ishlab chiqildi, u daromad, ta'lim, sog'liq va yashash sharoitlarini birlashtiradi. MPI shuningdek, aholining qanchalik ko'p va qanchalik chuqur mahrumliklarga duchor bo'lishini hisobga oladi, bu esa kambag'allikni aniqroq va kompleks tarzda baholash imkonini beradi.

Bugungi kunda kambag'allik tushunchasi nafaqat milliy darajada, balki global iqtisodiy barqarorlik, ijtimoiy adolat va rivojlanish strategiyalari bilan uzviy bog'langan. Jahon banki va UNDP kabi xalqaro tashkilotlar kambag'allikni hududiy, ijtimoiy va iqtisodiy ko'rsatkichlar orqali baholashni tavsiya qiladi. Shu bilan birga, kambag'allikni aniqlashda monetar yondashuv ham qo'llaniladi: aholining jon boshiga to'g'ri keladigan daromad yoki iste'mol darajasi muayyan minimal chegaradan past bo'lsa, shaxs kambag'al deb belgilanadi. Xalqaro ekstremal kambag'allik chizig'i odatda kuniga 2,15 dollar (PPP) dan past yashovchi shaxslar orqali aniqlanadi.

Biroq, monetar yondashuv faqat moddiy daromadga asoslanadi va inson hayotining boshqa muhim omillarini, masalan, sog'liq, ta'lim va infratuzilma xizmatlariga kirishni hisobga olmaydi. Shu sababli, zamonaviy ilmiy jamoatchilik kambag'allikni ko'p o'lchovli yondashuvlar asosida aniqlashga e'tibor qaratmoqda. Bu yondashuv kambag'allik holatini nafaqat daromad bilan, balki inson farovonligiga ta'sir etuvchi bir qator omillar orqali baholash imkonini beradi. MPI esa aynan shu maqsadni amalga oshiruvchi eng nufuzli va keng qabul qilingan ko'p o'lchovli indeks sifatida xizmat qiladi.

Shunday qilib, zamonaviy yondashuvlar mintaqaviy siyosat va kambag'allikni qisqartirish strategiyalarini shakllantirishda ilmiy asos vazifasini bajaradi. Kambag'allikni ko'p o'lchovli yondashuvlar orqali baholash mintaqaviy rivojlanish siyosatini samarali rejalashtirish, hududlararo tafovutlarni kamaytirish va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga erishish imkonini beradi.

1-jadval.

Kambag'allikni qisqartirishning nazariy-uslubiy asoslari, amaliy tadbiqi va mintaqaviy natijalari¹

Nazariy-uslubiy asos	Tavsif	Amaliy tatbiq	Mintaqaviy natija
Imkoniyatlar yondashuvi (Sen) [1]	Kambag'allik inson imkoniyatlarini	Ta'lim va sog'liqni saqlashga kirish imkoniyatlarini	Uzluksiz inson kapitalini rivojlantirish,

¹ Muallif ishlanmasi

	cheklash sifatida	oshirish	kambag'allikni kamaytirish
Ko'p o'lchovli kambag'allik yondashuvi (BMT) [3]	Daromad, bandlik, ijtimoiy himoya va institutlarni hisobga olish	Nafaqalar, ijtimoiy dasturlar, mahalliy siyosat	Zaif qatlamlarni qo'llab-quvvatlash, hududlararo tafovutni kamaytirish
Inklyuziv o'sish modeli (Jahon Banki) [2]	Iqtisodiy o'sish va bandlikni oshirish	Kichik biznes, ish bilan ta'minlash	Daromad tafovutini kamaytiradi, kambag'allik darajasini pasaytiradi
Institutsional yondashuv (Stiglitz) [6]	Davlat roli va institutsional imkoniyatlar	Siyosat, qonunchilik, hududiy dasturlar	Siyosat samaradorligini oshiradi, hududiy barqarorlikni ta'minlaydi

Jadval mintaqaviy kambag'allikni qisqartirishning nazariy-uslubiy asoslarini amaliy tatbiq bilan uzviy bog'lash imkonini beradi. Imkoniyatlar yondashuvi inson imkoniyatlarini kengaytirish orqali kambag'allikni kamaytirishni ta'kidlaydi, shu bilan birga ijtimoiy va iqtisodiy tizimlarni rivojlantirishga asos yaratadi. Ko'p o'lchovli yondashuv va inklyuziv o'sish modeli kambag'allikni daromad, ta'lim, sog'liq va yashash sharoitlari bilan kompleks baholash imkonini beradi. Institutsional yondashuv esa davlat roli va hududiy siyosatni kuchaytirib, hududlararo tafovutlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Shu tarzda, nazariy asoslar hududiy siyosat va amaliy choralar bilan uyg'unlashadi, samaradorlik oshadi.

Kambag'allik ko'rsatkichlari tizimi aholining moddiy va ijtimoiy holatini baholash, kambag'allik darajasini aniqlash hamda ijtimoiy siyosatni shakllantirishda qo'llaniladigan miqdoriy va sifat ko'rsatkichlar majmui sifatida qaraladi. Ushbu tizimning asosiy xususiyati uning kompleksligi bo'lib, kambag'allikni faqat daromad orqali emas, balki yashash sharoitlari, bandlik darajasi, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlariga kirish imkoniyati, oziq-ovqat xavfsizligi kabi bir qator ijtimoiy va iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan birga o'lchash imkonini beradi.

Kambag'allik ko'rsatkichlari tizimi shuningdek moslashuvchan va o'zgaruvchan bo'lib, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasiga, hududiy xususiyatlariga va mavjud statistik ma'lumotlarga qarab sozlanadi. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda kambag'allikni baholash mezonlari sezilarli farq qiladi, bu esa tizimning regional siyosat va hududiy dasturlarga moslashuvchanligini ta'minlaydi.

Tizimdagi indikatorlarning o'zaro bog'liqligi ham muhim ahamiyatga ega. Faqat daromad darajasi bilan kambag'allikni aniqlash yetarli emas, shuning uchun farovonlikni kompleks baholash uchun ko'plab ijtimoiy ko'rsatkichlar birgalikda tahlil qilinadi. Shu bilan birga, tizim barqaror monitoring imkonini beradi, ya'ni kambag'allik darajasining

vaqt davomida o'zgarishini kuzatish va ijtimoiy siyosat samaradorligini baholash mumkin.

An'anaviy iqtisodiy adabiyotlarda kambag'allik tushunchasi asosan monetar yondashuv orqali talqin qilinadi: aholining jon boshiga to'g'ri keladigan daromad yoki iste'mol darajasi muayyan minimal chegaradan past bo'lsa, shaxs kambag'al hisoblanadi. Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan dunyo kambag'allik chegarasi odatda kuniga 2,15 dollar (PPP) yoki shunga teng daromaddan past yashovchi shaxslar orqali aniqlanadi. Biroq, bu yondashuv faqat moddiy daromadga tayanadi va inson hayotining boshqa muhim omillarini, masalan, ta'lim, sog'liq va infratuzilma xizmatlariga kirishni hisobga olmaydi. Shu sababli, faqat monetar ko'rsatkichlarga tayanish kambag'allikni to'liq baholashga yetarli emas.

So'nggi o'n yilliklarda ilmiy jamoatchilik kambag'allikni ko'p o'lchovli yondashuvlar asosida aniqlashga e'tibor qaratmoqda. Ko'p o'lchovli qashshoqlik indeksi (MPI) kabi ko'p o'lchovli ko'rsatkichlar aholining daromaddan tashqari hayotiy imkoniyatlari, ta'lim, sog'liq va yashash sharoitlari bo'yicha mahrumlik darajasini baholaydi. Bu tizim aholining haqiqiy farovonligini aks ettiradi va mintaqaviy siyosatni shakllantirishda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kambag'allik ko'rsatkichlari tizimi shuningdek strategik qarorlar qabul qilishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Indikatorlar bir-birini to'ldirib, ma'lumotlarni tizimli yig'ish, tahlil qilish va solishtirish imkonini beradi. Bu esa hududiy siyosatni samarali rejalashtirish, aholining farovonligini oshirish va kambag'allikni kamaytirish bo'yicha amaliy choralarni belgilashda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotlarga ko'ra, kambag'allik tushunchasi, mezonlar va ko'rsatkichlar tizimi bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularni birgalikda qo'llash kambag'allikni aniq baholash, ijtimoiy siyosatni shakllantirish va mintaqaviy barqaror rivojlanishni ta'minlashda asosiy ilmiy vosita sifatida xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, kambag'allik ko'rsatkichlari tizimi mintaqaviy siyosatni samarali va ilmiy asosda shakllantirishda ajralmas element hisoblanadi.

Mintaqaviy kambag'allikni qisqartirish strategiyalari nafaqat iqtisodiy o'sish bilan, balki ijtimoiy innovatsiyalar va hududiy dasturlar orqali ham amalga oshirilishi lozim. Mahalliy mikroqarzarlar tizimi, kasanachilikni rivojlantirish va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash aholining daromad manbalarini diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimi – nafaqa, ovqatlanish va sog'liqni saqlash dasturlari – kambag'allikning eng zaif qatlamlariga bevosita yordam beradi. Hududiy infratuzilma va bandlikni oshirish dasturlari transport, energetika va axborot-kommunikatsiya tizimlarini yaxshilash orqali aholining ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlariga kirishini osonlashtiradi. Ko'p o'lchovli indikatorlar yordamida tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, kambag'allikni qisqartirish bo'yicha strategiyalar integratsiyalashgan yondashuvni talab qiladi. Nazariy va metodologik asoslar bilan amaliyot uyg'unlashganda, mintaqaviy siyosat samaradorligi oshadi va barqaror rivojlanish ta'minlanadi.

Xulosa

Maqolada mintaqada kambag'allikni qisqartirishning nazariy-uslubiy asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, kambag'allik tushunchasi nafaqat daromad yetishmovchiligi, balki insonning hayotiy imkoniyatlari, sog'liq, ta'lim, bandlik

va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish kabi ko'plab omillar bilan bog'liq kompleks ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida qaralishi lozim. Kambag'allik ko'rsatkichlari tizimi esa ushbu murakkab holatni miqdoriy va sifat jihatdan baholash, hududlararo tafovutlarni aniqlash hamda samarali ijtimoiy siyosatni shakllantirishda asosiy vosita hisoblanadi. Shuningdek, nazariy yondashuvlar - imkoniyatlar yondashuvi, ko'p o'lchovli indekslar va institutsional mexanizmlar - mintaqaviy siyosatni ilmiy asosda rejalashtirish va amalga oshirish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari kambag'allikni qisqartirish bo'yicha hududiy strategiyalarni takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
2. World Bank. (2020). *Poverty and Shared Prosperity*. World Bank Publications.
3. UNDP. (2019). *Human Development Report*. United Nations Development Programme.
4. Sen, A. (1999). *Erkinlik sifatida rivojlanish (Development as Freedom)*. Oxford University Press.
5. Kanbur, R., & Squire, L. (2001). *Kambag'allik haqida fikrlashning evolyutsiyasi (The Evolution of Thinking about Poverty)*. World Bank.
6. Stiglitz, J. (2012). *Tengsizlik narxi (The Price of Inequality)*. W.W. Norton & Company.

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

